

JEDNOJEZIČNA OPĆA LEKSIKOGRAFIJA I NJEZINI KORISNICI **Hrvatski ishodi u europskome anketnom istraživanju**

Tomislav Stojanov

Zaključak

U radu su predočeni anketni ishodi 516 hrvatskih ispitanika u sklopu europskoga istraživanja o korisnicima općih i jednojezičnih nacionalnih rječnika. Iako je anketa imala tek 13 pitanja koja su se odnosila na istraživački cilj (drugi dio ticao se stvaranja demografske slike o uzorku), istraživanje je donijelo mnoštvo zanimljivih informacija za izdavače rječnika i za širu znanstvenu zajednicu, ali i za jezične političare (osobe koje bave razvojem jezične politike). Kako se ta vrsta istraživanja provela prvi put za hrvatsku opću jednojezičnu leksikografiju, niz je mjesta o kojima se može povesti stručna i znanstvena rasprava. Dodatni bi se korisni uvidi mogli steći potankim raščlambama pojedinih anketnih skupina, primjerice po dobnom i obrazovnom ključu ili ovisno o odgovoru na određeno pitanje, međutim takvo se slojevitije istraživanje ostavlja za buduće posebne studije zajedno s drugim istraživačima voljnima za suradnju. Stoga se zaključak istraživanja, odnosno mjesto za stručnu i znanstvenu raspravu usmjeruje prema onome što se u obradi anketnih ishoda uočilo kao najvažnije aktualno pitanje hrvatske leksikografije – pitanje o općemu stanju hrvatske opće jednojezične leksikografije.

Na temelju anketnih pokazatelja hrvatskih ispitanika, sljedeća se četiri mjesta ističu kao najslabije točke hrvatske opće i jednojezične leksikografije: 1. leksikografska građa kojom se korisnici najviše služe ne razvija se, 2. vrlo slab utjecaj javnih ustanova u stvaranju općih jednojezičnih rječnika hrvatskoga jezika, 3. nedovoljno razvijeno suparništvo besplatno dostupnih mrežnih hrvatskih rječnika, i 4. slaba navika upotrebe (jednojezičnih) rječnika hrvatskih ispitanika u odnosu na europski prosjek.

Leksikografska građa kojom se korisnici najviše služe ne razvija se

Korisnici se uvjerljivo najviše služe, bez obzira gledaju li se tiskana ili mrežna izdanja, građom bivšega Novoga Libera koja se ne razvija od trenutka kada je ona bila tiskana ili objavljena na mrežnim stranicama (unatoč drugačijoj napomeni novoga vlasnika građe na mrežnim stranicama). Leksikografija koja se ne razvija nužno zastarijeva i postaje neodgovarajuća za uporabu. U zadnjih petnaestak godina pojavilo se mnoštvo novih riječi i značenja koja se ne nalaze u navedenoj građi.

Na mrežnim stranicama Hrvatskoga jezičnoga portala ističe se da je građa besplatno dostupna od lipnja 2006., međutim arhiv mrežnih stranica pokazuje da se to dogodilo dvije godine prije, što govori da se Hrvatski jezični portal ne osvježava već 15 godina.

Vrlo slab utjecaj javnih ustanova u stvaranju općih jednojezičnih rječnika hrvatskoga jezika

Pregled upotrijebljenih rječnika pokazuje da su desetljeće tržišnoga monopola rječnika privatnoga izdavača Novoga Libera od 1991. do 2000. (kada se pojavio drugi opći jednojezični hrvatski rječnik), kao i brojna rječnička izdanja toga izdavača snažno utjecali na njegovo kasnije prihvaćanje u godinama kada su se pojavili jednojezični rječnici drugih izdavača. Samo 6,7 % ispitanika nije spomenulo rječnike bivšega Novoga Libera. Njima se služi većina ispitanika koji se služe jednim rječničkim izvorom ili dvama rječničkim izvorima. Za drugim općim jednojezičnim rječnicima značajnije posežu tek oni koji imaju potrebu za trima različitim rječničkim izvorima. Tako Šonjin rječnik spominje 11,5 % ispitanika, a služi im tek kao drugi po redu izvor kod onih ispitanika koji navode da se služe trima rječnicima ili više njih.

Osim u Hrvatskoj, jednojezični rječnici privatnih izdavača prevladavaju nad rječnicima koje su izdale javne ustanove u Grčkoj, Njemačkoj, Francuskoj, Izraelu, Italiji, Portugalu i Ujedinjenom Kraljevstvu.¹ U zemljama s manjim brojem govornika nacionalnoga jezika prevladavajuća je praksa da javne ustanove izrađuju opće jednojezične rječnike koji time postaju vodeći rječnici na tržištu (npr. Danska i Slovenija). Bilo bi zanimljivo proučiti povijesni kontekst hrvatskoga jezika u sociolingvističkom istraživanju te hrvatske posebnosti kao zemlje s malim brojem izvornih govornika i slabom leksikografskom tradicijom općih jednojezičnih rječnika u javnim ustanovama.

Imajući na umu da je leksikografija temeljno deskriptivna struka u kojoj je dobro imati različite pristupe, opise i objašnjenja, tržišni monopolizam u leksikografiji načelno se smatra lošim pokazateljem stupnja razvoja nacionalnoga jezika.

Nedovoljno razvijeno suparništvo besplatno dostupnih mrežnih hrvatskih rječnika

Opća jednojezična leksikografska građa bivšega Novoga Libera trenutačno je jedini mrežno dostupni izvor za hrvatski jezik za koji se ne plaća pristup. Budući da čak dvije trećine hrvatskih ispitanika daje prednost elektroničkome korištenju rječničke građe, možda ovo bude važna smjernica za buduće leksikografske projekte na hrvatskome jeziku. Otvoreni pristup leksikografskoj građi Hrvatskoga jezičnoga portala očekivan je jer je izdavač dobio potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske 2004., a i danas se računalno održava u javnoj ustanovi – Sveučilišnom računskom centru Srce.

Doduše, godine 2021. tu će se naći i građa iz Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje koja se trenutačno razvija na projektu Mrežnik; međutim, sudeći po objavljenim najavama, postaviti će se rječnik opsega manjega od deset tisuća natuknica.

¹ Kosem i dr. (2018.: 93.)

Za usporedbu, građa Hrvatskoga jezičnog portala obaseže 116.516 natuknica, Veliki rječnik Školske knjige 120 tisuća, dok Šonjin rječnik ima 64.000 natuknica.

Pristup do drugoga izdanja slovenskoga rječnika standardnoga jezika, izrađenoga u javnoj ustanovi, naplaćivao se do kraja 2017. kada je postao otvoren i besplatan za javnost.² Sličnih primjera otvaranja građe javnosti ima i u drugim zemljama, ali i u Hrvatskoj.³ Čini se da je besplatan pristup leksikografskoj građi koja se izrađuje u javnim ustanovama postala česta europska praksa.

Slaba navika služenja (jednojezičnim) rječnicima hrvatskih ispitanika u odnosu na europski prosjek

Hrvatski ispitanici znatno se slabije služe (jednojezičnim) rječnicima u odnosu na europski prosjek. Promatrajući dvije skupine ispitanika – one koji su upotrebljavali (jednojezične) rječnike unutar sedam dana i one koji to nikada ne čine ili koji su ih rabili prije više od godinu dana – razlika je između hrvatskih i europskih ispitanika u oko 20 %.

Osobito je poražavajući podatak da su među anketiranim nacijama Hrvati uvjerljivo najbrojniji kao oni koji se nikada ne služe jednojezičnim rječnicima.

Moglo bi se dosta nagađati o uzrocima tih pokazatelja. Moguće je da odgovor leži u nedovoljnoj uključenosti stjecanja kompetencija u služenju leksikografskom građom u dosadašnjim obrazovnim uputnicima (kurikulima). Primjerice, Nastavni program za gimnazije iz 1994. spominje da se rad s leksikografskim izvorima obrađuje samo u zadnjem, četvrtom razredu. Budući da se stjecanje te kompetencije spominje zajedno s učenjem o povijesnoj hrvatskoj leksikografiji, lako je moguće pretpostaviti da potonji sadržaj prevladava nad prvim u učionicama. Nastavni plan i program za osnovnu školu iz 2006. uopće ne spominje služenje rječnikom kao izvorom ili kao kompetencijom. Buduće ankete mogle bi pokazati u kojoj su mjeri planirani ciljevi stjecanja leksikografskih kompetencija u obrazovnim uputnicima uopće povezani sa stvaranjem navika upotrebe rječnika jer su u novom uputniku iz veljače 2018., koji se trenutačno ispitno provodi u školskoj godini 2018./2019. u dijelu osnovnih i srednjih škola u Republici Hrvatskoj, kompetencije vezane za rječnike zastupljene u svim razredima osnovne i srednje škole. Riječ je o služenju rječnikom u nastavi, uključujući povezane ishode učenja kao što je prepoznavanje vrste rječnika i strukture rječničkoga članka.

Nakon iznošenja četiriju uočenih slabih točaka hrvatske leksikografije, može se spomenuti još jedno obilježje hrvatske leksikografije koje uočljivo odstupa

² Kosem i dr. (2018.: 121.)

³ Osobito je pohvalno što se enciklopedijska građa Leksikografskoga zavoda „Miroslav Krleža“ sustavno otvara javnosti na njihovim mrežnim stranicama.

od europskoga prosjeka, a tiče se leksikografskoga autoriteta (slika 10.). Unatoč dobro poznatim imenima Vladimira Anića i Bratoljuba Klaića u hrvatskome jeziku kao sinonimima za leksikografski autoritet, znakovito je da ispitanici obilježje autoriteta nisu povezali s vodećim jednojezičnim rječnicima hrvatskoga jezika. Štoviše, ocjene hrvatskih ispitanika o obilježju autoriteta među tri su najslabije ocjene. Autoritet je najlošije ocijenjen u Makedoniji s 11,8 %, Gruziji s 13,4 %, a potom u Hrvatskoj s 21,1 %. S druge strane, autoritet je najbolje ocijenjen u Nizozemskoj (62,6 %), Estoniji (60 %) i Finskoj (54,6 %).

Budući da se u zaključku rada govori o stanju hrvatske opće jednojezične leksikografije, ukazuje se na još neka pitanja koja nisu izravno povezana s anketnim ishodima.

Prijevod održavanja hrvatske leksikografske konferencije

U zadnjem desetljeću jugoslavenske države održana su čak četiri leksikografsko-leksikološka skupa u organizaciji Odbora za leksikografiju pri JAZU/HAZU i Međukademijskoga odbora za leksikografiju (Beograd 1980., Novi Sad 1983., Sarajevo 1986., Zagreb 1988.). Od uspostave Republike Hrvatske održan je niz od pet većih znanstvenih leksikografsko-leksikoloških skupova, a iza čije organizacije stoji Odbor za leksikografiju Razreda za filološke znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Prvi je bio tematski usmjeren upravo prema predmetu istraživanja ovoga rada: od 18. do 19. studenoga 1993. organiziran je skup: Teorija i praksa izradbe jednojezičnih hrvatskih rječnika. Drugi znanstveni skup o leksikografiji i leksikologiji – Otvorena pitanja hrvatske leksikografije, održan je četiri godina poslije od 27. do 29. studenoga 1997. Slijedi skup Dvojezična i višejezična leksikografija od 15. do 16. studenoga 2001., a zatim od 1. do 2. prosinca 2005. Jezikoslovno nazivlje i dijalektna leksikografija. Peti je skup nosio naziv prema dvjema posvećenim temama, Povijesna leksikologija i leksikografija : Računalna leksikologija i leksikografija, a održao se od 3. do 4. prosinca 2009. Za vrijeme ravnateljskoga mandata Dunje Brozović Rončević (2003. – 2011.) u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje, suorganizator HAZU na četvrtoj i petoj konferenciji (2005. i 2009.) bio je i Institut. Na žalost, uspješno uspostavljena tradicija organiziranja pet leksikografsko-leksikoloških konferencija nakon 2009. nije se održala i to je ozbiljan gubitak za hrvatsku znanost i struku. Prava je šteta što uspješna suradnje između HAZU i Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje nije održana, odnosno što Odbor za leksikografiju nije nastavio samostalno organizirati skup. Sudeći po zapisnicima Razreda za filološke znanosti od 2010. do 2017., o temi se ponovne organizacije skupa nije ni govorilo, pa se može reći da se gubljenjem dvaju redovnih okupljanja (2013. i 2017.) taj skup može svrstati među ugašene. Ipak, jedan se međunarodni znanstveno-stručni skup iz povijesne leksikografije u međuvremenu održao u Hrvatskoj, i to 2016. (od 29. lipnja do 1. srpnja) u organizaciji Staroslavenskoga instituta i Nadbiskupskoga pastoralnog instituta. Napomenut će se i da se u svibnju 2019. planira održati lek-

sikografski skup u suorganizaciji Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje i, pomalo neočekivano, Veleučilišta VERN pod nazivom *E-rječnici i e-leksikografija*.

Dakako, mogli bi se ovdje nabrojiti i drugi vezani skupovi unutar kojih su se pojavljivale leksikografske sekcije ili izlagali leksikografski radovi, primjerice, Hrvatski slavistički kongresi ili Riječki filološki dani, odnosno mogla bi se spomenuti manja događanja kao što je okrugli stol Otvorena pitanja oko pristupanja izradi jednojezičnih rječnika hrvatskoga jezika, održan 4. travnja 1992., ali se u ovome pregledu zadržalo na skupovima kojima je leksikografija u središtu pozornosti.

Nepostojanje ciljanoga znanstvenoga i stručnoga skupa u zemlji koja leksikografiju smatra jednom od svojih važnih nacionalnih tema, može se smatrati slabom točkom. Okupljanje i suradnja leksikografa oblik je leksikografske infrastrukture i pokazatelj njezine organiziranosti. Stoga se prijekid održavanja 16-godišnje tradicije petorih leksikografskih skupova tumači kao slabo mjesto hrvatske leksikografije.

Prepoznatljivost hrvatske leksikografije u europskome okružju

Mnogo je kriterija prema kojima bi se moglo ocijeniti hrvatsku leksikografiju (ili hrvatske leksikografe) u europskome okružju. Ovdje će se uzeti u obzir onaj najvidljiviji pokazatelj, a to je umreženost hrvatskih znanstvenika u europskim znanstvenim akcijama ili projektima vezano za leksikografiju. Deset hrvatskih stručnjaka sudjelovalo je u široko zamišljenoj akciji COST-a Obzora 2020 *European Network of e-Lexicography* (ENeL) od 2013. do 2017., koji je okupio tristotinjak stručnjaka. Nažalost, to sudjelovanje nije kapitalizirano institucionalnim uključivanjem u veliki leksikografski projekt *ELEXIS – European lexicographic infrastructure* koji je proizišao upravo iz kvalitetnoga umrežavanja europskih institucija iz navedene akcije COST-a. ELEXIS uključuje 17 partnerskih ustanova iz čak 16 zemalja (15 europskih i Izrael), izvodi se od 2018. do 2022., a financiran je s pet milijuna eura u sklopu programa Obzor 2020.⁴

Iako postoji mogućnost i naknadnoga uključivanja hrvatskih ustanova u sklopu promatračkoga programa projekta ELEXIS, izgubljena je mogućnost da se hrvatske institucije aktivnije uključe u rad europskog leksikografskog konzorcija i stjecanja međunarodnoga ugleda čime bi se u budućnosti lakše moglo konkurirati na europskim natjecanjima za financiranje sličnih projekata.

Ovdje treba spomenuti slovensku leksikografiju za koju opća javnost vjerojatno ne zna da je u vrhu europske razvijenosti. Primjerice, portal Fran.si omogućuje pristup na više od 35 pretraživih rječnika, dobra je leksikografska institucionaliziranost (Institut za slovenski jezik Fran Ramovš Slovenske akademije znanosti i umjetnosti, CJVT – Centar za jezične resurse i tehnologije na Sveučilištu u Ljubljani,

⁴ <https://elex.is/>. Pristupljeno 17. prosinca 2018.

Trojina – Zavod za primijenjenu slovenistiku), a osobito je uspješna umreženost slovenskih stručnjaka u europske znanstvene i stručne leksikografske krugove (već spomenuta akcija COST-a i europski projekt ELEXIS u kojima slovenski istraživači imaju vodeće uloge). Treće izdanje Slovarja slovenskoga knjižnega jezika, koje se izrađuje u Institutu za slovenski jezik Frana Ramovša, uključit će izgovor natuknice od strane fonetičara, strojni izgovor cijeloga leksikografskoga članka, videosnimku određenih riječi prema slovenskome znakovnom jeziku i mnoga druga napredna obilježja suvremenih općih jednojezičnih rječnika.

Slaba međusobna umreženost i diseminacijski potencijal hrvatskih stručnjaka

Spomenutih deset stručnjaka iz prethodne točke dolazilo je iz Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (9) i Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (1) što govori o slaboj unutarhrvatskoj leksikografskoj diseminaciji i međusobnoj umreženosti. Iako je sudjelovanje u akciji COST-a imalo mnoge pogodnosti (npr. besplatno članstvo, plaćeni boravci na brojnim radionicama, prilike za brojna usavršavanja, plaćeni istraživački boravci na stranim institucijama itd.) i imalo snažnu potporu mnogih europskih računalnih, korpusnih i izdavačkih krugova vezano za leksikografiju, među kojima se ističe istraživačka tvrtka Lexical Computing (izdavači najpoznatijega današnjega računalnoga programa za leksikografiju SketchEngine), neobično je da su mnogi hrvatski stručnjaci vezani za leksikografiju izostali iz rada akcije COST-a.

Nedovoljno izražena korpusna utemeljenost postojećih hrvatskih rječnika

Iako su i hrvatski i europski ispitanici korpusnu utemeljenost smjestili tek u sredinu ljestvice najvažnijih leksikografskih obilježja, korpusi su ključ izrade kvalitetnih i suvremenih rječnika. Brojne su prednosti upotrebe korpusa u leksikografiji te posve zamjenjuje metodu „pisanja rječnika iz glave“. Osim na razini snažne veze rječnika i korpusa, korpusna razvijenost može se ocijeniti brojnim mjerilima, primjerice postojanjem velikih tekstovnih korpusa, kako uravnoteženih tako i neuravnoteženih; razvijenošću računalnih alata za obradu korpusa; dostupnošću korpusa u suvremenim programima za leksikografsku obradu; raznovrсноšću i dostupnošću leksikografskoga sadržaja općoj javnosti itd.

Hrvatski jezik još uvijek nema uravnoteženi korpus koji bi mogao poslužiti u opće ili posebne leksikografske svrhe. Hrvatski nacionalni korpus, koji se izrađuje na Zavodu za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, već je neko vrijeme nedostupan na mreži, a mrežna stranica Hrvatske jezične riznice Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje spominje 2012. kao zadnju godinu dopunjavanja građe. Treći preostali veći i važniji korpus hrvatskih tekstova, hrWaC, nažalost, isključivo se oslanja na tekstove objavljene na internetu slijedeći ideju stvaranja korpusa heterogenih mrežnih stranica (*web as corpus*) i nije primarno zamišljen

kao glavna leksikografska građa za stvaranje općega jednojezičnoga i standardnoga rječnika hrvatskoga jezika.

Hrvatski rječnici spominju oslanjanje na korpusne izvore, međutim ne u mjeri kako to čine najbolji europski rječnici. Jedan od najboljih primjera tehnološki razvijenog i sustavno održavanog općeg jednojezičnog i standardnog rječnika danski je Den Danske Ordbog koji je izradilo i još uvijek izrađuje stotinjak zaposlenika danske inačice Leksikografskoga zavoda „Miroslav Krleža“ – Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.⁵ Strateški dokument za hrvatski jezik iz 2012., koji govori o stanju jezika u digitalnom dobu, ističe svoje nezadovoljstvo stanjem razvoja jezičnih tehnologija u 2012. te napominje da će „jezične zajednice, koje za svoj jezik ne budu imale razvijene jezične tehnologije, ostat[i] (...) s druge strane digitalne razdjelnice“.⁶

Nepostojanje središnjega leksikografskog časopisa za hrvatski jezik

Hrvatska leksikografija prilično je zastupljena tema u domaćim znanstvenim i stručnim radovima, čemu se i ne treba čuditi s obzirom na bogatu leksikografsku tradiciju. Pretraživanje na Hrčku pronalazi čak 425 radova koji ističu leksikografiju među ključnim riječima objavljenih radova. Hrvatska leksikografija ima i svoj znanstveni i stručni časopis – *Studia lexicographica*, koji od 2007. dvaput godišnje izdaje Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Iako časopis očekivano pripada i humanističkim i društvenima znanostima, tematski je snažnije usmjeren prema enciklopedistici kao grani informacijskoga znanstvenog polja. Na portalu hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa Hrčak, nije svrstan među časopise iz područja filologije, pa se čini da bi i to mogao biti dodatni razlog što nije privukao širi krug hrvatskih autora poznatih po leksikografsko-leksikološkim i korpusnojezikoslovnim istraživanjima i radovima.

Postojanje specijaliziranoga časopisa koji bi okupljao hrvatske i inozemne stručnjake te izdavao najbolje radove na hrvatskome i na stranim jezicima iz područja leksikografije i srodnih disciplina drži se dobrom pretpostavkom uspješnoga razvoja hrvatske leksikografije u budućnosti. Takav je časopis u Sloveniji *Slovenščina 2.0: empirične, aplikativne in interdisciplinarne raziskave*, koji su izdaje Trojina – Zavod za uporabno slovenistiko i Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani. Iako je pokrenut relativno nedavno, 2013., časopis je već uspio okupiti istaknute slovenske i inozemne stručnjake snažno povezujući leksikografiju s empirijskim, primijenjenim i teorijskim istraživanjima.

Nedovoljna mrežna dostupnost starije hrvatske leksikografije

Mnogi stariji hrvatski rječnici pretisnuti su u zadnjim desetljećima čime su postali dostupniji općoj i stručnoj javnosti. Primjerice, Dominović je 2009. pretisnuo Rječnik

⁵ <https://ordnet.dk/ddo>. Pristupljeno 4. 1. 2019.

⁶ Tadić i dr. (2012.: 1.)

hrvatskoga jezika u dva sveska Franje Ivekovića i Ivana Broza iz 1901., Artresor studio 1995. Rječnik hrvatsko-talijanski Dragutina Parčića iz 1901., Globus 1990. Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja u dva sveska Bogoslava Šuleka iz 1874./1875., a Liber-Mladost 1972. i Stari Grad 1998. Belostenčev Gazofilacij itd. Pohvalno je da izdavači prepoznaju potrebu za njima, unatoč tome što se na pretiscima uglavnom ne ostvaruje dobit. Međutim, dragocjeno hrvatsko leksikografsko naslijeđe dostupno je isključivo u papirnatome obliku, s tek rijetkim iznimkama. Prema dostupnim informacijama postoje tek tri digitalizacijska projekta hrvatske leksikografije.

Najstariji je projekt digitalizacije i transkripcije rukopisnoga rječnika Ivana Tanzlinghera Zanottija koji su financirali Europski fond za regionalni razvoj i Sveučilište u Padovi 2004.⁷ Slijedi projekt Hrvatska rječnička baština i hrvatski europski identitet, koji je financiralo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa od 2002. do 2005., a vodio Damir Boras na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Na pripadajućem Portalu hrvatske rječničke baštine nalaze se četiri transkribirana stara hrvatska rječnika: Habelićev Dictionar iz 1670., Kašićev rukopisni hrvatsko-talijanski rječnik iz 1599., Libellus alphabeticus iz 1756. i Vrančićev Dictionarium iz 1595.⁸ Nažalost, rječnike nije moguće elektronički listati, nego se polazi od tražilice očekujući da korisnik zna koju natuknicu želi pretraživati. Slijedi digitalizacija Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU (sada HAZU) čiji su se prvi svesci pojavili mrežno 2016., dok je danas dostupno svih 97 svezaka. Na žalost, nije transkribirano nego pretraživanje ovisi o kvaliteti optičkoga prepoznavanja, a i tražilica nije prilagođena za rječničko pretraživanje nego je zajednička za svu akademijinu digitaliziranu građu.⁹ Naravno, ovdje bi se još moglo spomenuti i neke druge digitalizacijske poduhvate, poput digitalizacije Belostenčeva Gazofilacija iz 1740. koji je moguće preuzeti s mrežnih stranica Gradske knjižnice i čitaonice Ivana Belostenca ili servisa Google Books.¹⁰ I drugi bi se stariji rječnici dali naći u elektroničkome zapisu, međutim digitalni oblik bez izrađene transkripcijske tražilice često nema dovoljnu uporabnu funkcionalnost. Slovenska digitalizacija i transkripcija Slovara Janeza Svetokriškega (1671. – 1707.) ili Vorenčev rukopisni Slovensko-latinski slovar s prijelaza 17. na 18. stoljeće dobar su primjer kvalitetno odrađene mrežne dostupnosti pretisnutih izdanja koja se nalaze unutar portala Fran.si.¹¹

Postojanje mrežne stranice na kojoj bi se domaća i strana javnost mogla služiti starim hrvatskim rječnicima u tekstovnom ili u slikovnome obliku te ih unakrsno

⁷ <http://tanzlingher.filosofia.sns.it>. Pristupljeno 4. 1. 2019. Pretraživanje i prelistavanje sadržaja rječnika nije bilo funkcionalno na dan posjećivanja.

⁸ <http://crocip.ffzg.hr/>. Pristupljeno 4. 1. 2019.

⁹ <http://dizbi.hazu.hr/concept/94664>. Pristupljeno 4. 1. 2019.

¹⁰ <http://www.gkc-ivanabelostenca.hr/index.php/gazophylacium>. Pristupljeno 4. 1. 2018.

¹¹ <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=139&View=1&Query=%2A>. Pristupljeno 4. 1. 2019.

napredno pretraživati dugoročni je cilj koji bi hrvatska jezična politika morala imati pred sobom. Iako bi to iziskivalo veliki trud, vrijeme i novac, riječ je o jednokratnome činu koji bi trajno ostao sljedećim naraštajima.

Kao što je već rečeno, hrvatska leksikografija ima dugu i bogatu tradiciju. Proučavatelji su redovito suglasni s tvrdnjom da u povijesti hrvatski jezik na području leksikografije nije zaostajao za kulturnom Europom. Zapadnoeuropska orijentacija jedna je od četiriju stalnica hrvatske leksikografije, kako ih vidi Znika (1992). Međutim, 20. stoljeće sigurno nije dobro stoljeće za hrvatsku opću jednojezičnu leksikografiju. Tafra, primjerice, ističe da je „hrvatska leksikografija prije (...) bila više uronjena u europske leksikografske tokove nego danas“.¹² U 20. stoljeću izišla su tek dva opća jednojezična rječnika (Broz-Iveković i Anić), a oba su bila snažno kritizirana.¹³ Za vrijeme Drugoga svjetskoga rata nije se uspio dovršiti Rječnik hrvatskoga književnog jezika koji se izrađivao u Hrvatskom bibliografskom izdavačkom zavodu. Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika Matice hrvatske prekinut je na slovu K zbog utjecaja politike na leksikografski rad hrvatskih stručnjaka. Izrada Rječnika hrvatskoga književnog jezika bila je i u petogodišnjemu planu 1976. – 1980. tadašnjega Instituta za jezik (danas Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje), međutim nikada nije dobio političku potporu bez kojega se nije moglo započeti raditi na rječniku. Tadašnji Jugoslavenski leksikografski zavod (danas Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“) u internome dokumentu iz 1986. izrazio je inicijativu da započne raditi na Enciklopedijskome rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika, ali se ni on, unatoč „podobnome“ nazivu jezika, nije započeo pisati. Dakle, hrvatska opća jednojezična leksikografija u 20. stoljeću imala je dva kritički ocijenjena rječnika i čak četiri politički prouzročena neuspješna rječnička projekta. Sve to mnogo govori o stanju leksikografije u hrvatskome društvu i kulturi, o vezi jezika i identiteta, dodatno motivirajući da se iz njezinih iskustava nešto nauči za budućnost.

Dakako, s uočenim slabostima hrvatske leksikografije ne moraju se mnogi složiti. Iako su prve četiri točke utemeljene na anketnim ishodima, uvijek se može problematizirati anketna metodologija ili anketirana populacija. Da bi se s većom sigurnošću donosili zaključci, bilo bi potrebno anketu ponoviti s drugom skupinom ispitanika. Preostala skupina od šest kritičkih zapažanja o hrvatskoj leksikografiji koja nisu proizišla iz neposrednoga promatranja anketnih ishoda mogu se ocijeniti osobnim gledištima i tumačenjima. Cilj njihova iznošenja nije da se stvori kakva negativna namjera, nego upravo suprotno: da se čitatelju ponudi gledište i tumačenje jedne važne hrvatske kulturne i znanstvene dimenzije te da ga se potakne na promišljanje i možebitno izazove na reagiranje.

Budući da se u radu višekratno istaknuo visoki standard rada slovenskih stručnjaka u suvremenoj leksikografiji i osobito u e-leksikografiji, bit će zanimljivo prenijeti

¹² Tafra (2005.: 181.)

¹³ Rječnik JAZU-a/HAZU-a povijesni je rječnik, pa se ovdje ne uključuje.

zaključak o slovenskoj nacionalnoj leksikografiji europskih stručnjaka, uspoređujući anketne odgovore na temelju sličnosti i razlika slovenskih ispitanika s europskima.¹⁴ Ustanovili su da su im po odgovorima najbližiji Estonci, vrlo slični Norvežani, Finci i Španjolci, dok su im najrazličitiji Srbi, a zatim Izraelci. Znatne razlike uočene su prema Makedoncima, Gruzijcima, Hrvatima i Nizozemcima.

Deset istaknutih slabosti hrvatske leksikografije ne može riješiti jedan leksikograf, jedan leksikografski urednik ili resorni ministar. Pomoći se može tek skupnim i organiziranim radom. Planiranje opće jednojezične leksikografije važan je pokazatelj kvalitete jezične politike. Svih šest uočenih općih slabosti drži se da je moguće riješiti dobrom organizacijom. Budući da za hrvatski jezik više ne postoji tijelo koje bi promišljalo i vodilo razvoj hrvatskoga jezika, možda bi se na primjeru upravljanja leksikografskim resursima mogao donijeti zaključak o potrebi ponovnoga osnivanja tijela za hrvatski jezik, a koje bi razvoj leksikografije moglo imati među svojim prioritetima. Sličan cilj ima i slovenska Resolucija o Nacionalnom programu za jezikovno politiko 2014 – 2018.¹⁵ Bivše Vijeće za normu hrvatskoga standardnoga jezika svojim je zalaganjem omogućilo financijsku potporu za sveobuhvatni i organiziran rad na mnogim (inter)disciplinarnim područjima hrvatskoga nazivlja u sklopu programa Izgradnje hrvatskoga strukovnog nazivlja Nacionalne zaklade za znanost 2007. (danas Hrvatske zaklade za znanost).¹⁶ Tijelo za hrvatski jezik moglo bi utjecati da se organizira leksikografska konferencija, stvori snažan časopis za leksikografiju i bliske discipline, financira nastavak digitalizacije leksikografske baštine, utvrdi strategija razvoja hrvatske leksikografije, kvalitetnije promreže i povežu dionici u hrvatskoj leksikografiji itd.

Leksikografija, dakle, nije samo izdavačka djelatnost, nego ju je potrebno planirati i usmjeravati u širem kontekstu kroatističkoga razvoja, nalik tomu kako ju vode druge razvijene nacije.

Izjava

Ovaj je rad nastao kao dio istraživanja *Analysis of the dictionary use survey* tijekom istraživačke stipendije *Short-Term Scientific Mission* u sklopu akcije COST-a IS1305 *European Network of eLexicography*. Istraživanje se provelo od 4. do 10. listopada 2017. u Centru za jezikovne vire in tehnologije Univerze v Ljubljani, Slovenija. Autor najsrdačnije zahvaljuje Simonu Kreku i Iztoku Kosemu na pomoći u organizaciji istraživanja.

Ispitanici su na početku prihvatili Izjavu o suglasnosti koja je glasila ovako: „Vaše je sudjelovanje u ovome istraživanju dobrovoljno. Možete posve odbiti slanje

¹⁴ Kosem i dr. (2018.: 125. – 128.)

¹⁵ <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=RESO91>. Pristupljeno 7. 1. 2019.

¹⁶ <http://struna.ihjj.hr/page/o-struni/#povijest>. Pristupljeno 5. 1. 2019.

svojih odgovora ili ostaviti bilo koje pitanje neodgovoreno. Vaše sudjelovanje ostat će anonimno i povjerljivo. Prikupljeni podatci bit će osigurani, a objavit će se samo skupni rezultati svih ispitanika. Nitko osim istraživača neće imati pristup odgovorima pojedinoga sudionika upitnika.“ Zbog ograničenja iz zadnje rečenice, unatoč anonimnosti ispitanika nije moguće objaviti tablične podatke s punim ishodima hrvatskih ispitanika. Dakako, to ne isključuje moguću suradnju s drugim istraživačima na temelju anketnih ishoda.

Literatura

- Arhar Holdt, Špela, 2018., Odnos jezikovnih uporabnikov do splošnih enojezičnih slovarjev: slovenski vidik, *Slovenščina 2.0*, 6 (1), str. 1. – 36.
- Bratanić, Maja, 1998., Korpusna lingvistika na kraju 20. stoljeća i implikacije za suvremenu hrvatsku leksikografiju, *Filologija*, br. 30. – 31., str. 171. – 177.
- Filipović, Rudolf, 1998., Hrvatska leksikografija u okviru europske leksikografije, *Filologija*, br. 30. – 31., str. 1. – 8.
- Kosem, Iztok, Lew, Robert, Müller-Spitzer, Carolin, Ribeiro Silveira, Maria, Wolfer, Sascha, i dr., 2017., The image of the monolingual dictionary across Europe. Results of the European survey of dictionary use and culture. Prihvaćeno za tisak u *International Journal of Lexicography*, Oxford University Press
- Kosem, Iztok, Wolfer, Sascha, Lew, Robert, Müller-Spitzer, Carolin, 2018., Attitudes of Slovenian Language Users Towards General Monolingual Dictionaries: an International Perspective, *Slovenščina 2.0*, god. 6., br. 1., str. 90. – 134.
- Müller-Spitzer, Carolin, Ribeiro Silveira, Maria, Wolfer, Sascha, Kosem, Iztok, Lew, Robert, 2018., Eine europaweite Umfrage zu Wörterbuchbenutzung und -kultur: Ergebnisse der deutschen Teilnehmenden. *Sprachreport*, 2., str. 26. – 35.
- Štrkalj Despot, Kristina, Hudeček, Lana, Stojanov, Tomislav, Ljubešić, Nikola, i dr., State-of-the-art on monolingual lexicography for Croatia. Prihvaćeno za tisak u *Slovenščina 2.0: empirical, applied and interdisciplinary research*, Trojina – Zavod za uporabno slovenistiko i Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana
- Štrkalj Despot, Kristina, Möhrs, Christine, 2015., Pogled u e-leksikografiju, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, god. 41., br. 2., str. 329. – 353.
- Tadić, Marko, Brozović-Rončević, Dunja, Kapetanović, Amir, 2012., Hrvatski jezik u digitalnom dobu, *Niz Bijele Knjige*, uredili Georg Rehm, Hans Uszkoreit, Springer
- Tafra, Branka, 1994., Leksikografski postupci, *Filologija*, br. 22. – 23., str. 109. – 117.
- Tafra, Branka, 2005., Od riječi do rječnika, *Školska knjiga*, Zagreb
- Vujić, Antun, 2015., *Acta Lexicographica: Prema znanstvenom utemeljenju enciklopedijske leksikografije*, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb
- Znika, Marija, 1992., Četiri stalnice hrvatske leksikografije (moguće viđenje), *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, sv. 18., str. 285. – 297.
- Znika, Marija, 1994., Gramatički podaci u jednojezičnom rječniku, *Filologija*, br. 22. – 23., str. 313. – 322.

Sažetak

Tomislav Stojanov, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb
UDK 81'374, izvorni znanstveni rad
primljen 7. siječnja 2019., prihvaćen za tisak 24. siječnja 2019.

Monolingual general lexicography and its users
Croatian results in the European survey research

The survey results of Croatian survey participants related to monolingual dictionaries of Croatian are presented and described. Moreover, the contemporary situation of the general monolingual lexicography of Croatian is described and critically analysed. The survey has been conducted in 2017 on almost ten thousand participants in 26 European countries within the COST Action IS1305 *European Network of e-Lexicography* (ENeL), among which there were 516 Croatian participants. There has been many scientific and professional papers on lexicography of Croatian, but this research brings some new and stimulating insight into dictionary users, their habits, wishes, and expectations. The results are even more interesting when Croatian users are compared with the European users, by which a wider picture of the state of the contemporary monolingual and general lexicography of Croatian can be created.

Keywords: lexicography, the Croatian language, language policy, dictionary, survey research

**RECEPCIJA HRVATSKOGA PRAVOPISA
INSTITUTA ZA HRVATSKI JEZIK I JEZIKOSLOVLJE**

Slavica Vrsaljko

**Ispadanje glasova
(Pisanje skupova dc, dč, tc, tč)**

Riječ je o zanimljivome pravopisnom pitanju koje je oduvijek izazivalo niz sporenja; primjerice člankom Dalibora Brozovića „Dentali ispred afrikata: gube li se ili se izgovaraju?“¹ potaknulo se da pravopisna norma ide u smjeru pisanja *-dc*, *-tc*, *-tc*, *-tč*. Nadalje, navedeni članak uzet je kao temelj istoimene rasprave Anite Runjić-Stoilove i Marijane Tomelić Ćurlin „Gube li se dentali ispred afrikata? Rasprava o jednom pravogovornom pitanju“, u kojoj se spomenute autorice osvrću na ovo pitanje s pravogovornoga gledišta. Naime, u istraživanju polaze od tri Brozovićeve kategorije suglasničkih skupova unutar riječi, odnosno spoja dentala i afrikata na granici prefiksa i radiksa (prefiksálnih skupova) te od fonemskih

¹ Dalibor Brozović, 1972./1973. a, Dentali ispred afrikata: gube li se ili se izgovaraju?, Jezik, god. 20., br. 5., str. 12. – 19.